

ІНФЛЯЦІЯ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Шинкар В.А.
Ковач Т.Ю.

Інфляція є фундаментальною проблемою для розвитку будь-якої країни. В економічній науці не існує єдиних підходів щодо суті цього явища, причин появи і наслідків, а також основних напрямів боротьби з інфляцією. Макроекономічний інфляційний вплив на економіку має свою специфіку в умовах формування ринкових відносин країн перехідної економіки (наприклад, України). Використовуючи методологію функціонального аналізу, системного підходу та аналогії, в статті аналізуються причини і наслідки інфляції, антиінфляційна політика, яка проводиться в умовах ринкової економіки. Особлива увага звернута на макроекономічні проблеми інфляції в економіці сучасної України. Зроблено висновки про необхідність проведення виважених як політичних так і економічних рішень, від яких залежить майбутнє економіки нашої держави.

Ключові слова: інфляція, дефляція, рівновага, диспропорції, стабілізація, інфляційні очікування.

ВСТУП

Макроекономічні проблеми інфляції є фундаментальною проблемою для розвитку будь-якої країни. Особливу актуальність вона набуває для держав так званого перехідного періоду, в т.ч. для України. В економічній науці не існує єдиних підходів щодо причин, наслідків і основних напрямів боротьби з інфляцією в умовах ринкової економіки. Про діапазон розмаїття поглядів може свідчити той факт, що два світових авторитети в галузі інфляції та грошового обігу, два лауреати Нобелівської премії - Мілтон Фрідман (1976 р.) і Джеймс Табін (1981 р.) - запропонували практично взаємовиключне трактування впливу інфляції на економічну активність в економіці. Причому зробили це приблизно одночасно. У працях з однаковою назвою - "Інфляція і безробіття".

Очевидний взаємозв'язок між динамікою цін і реальними доходами лежить в основі багатьох економічних концепцій, починаючи від функції сукупного попиту і закінчуючи принципами стабілізаційних програм МВФ. При цьому логічно зазначається, що скорочуючи реальний попит, інфляція негативно впливає і на обсяги виробництва. З огляду на це можна було б очікувати, що будь-яка економічна політика має передбачати просту "нуліфікацію" цінової динаміки. За сучасних умов зробити це зовсім не складно - досить лише посилити монетарну політику центрального банку, підвищивши, наприклад, відсоткові ставки, резервні вимоги чи курс національної валюти. Однак, актуальність проблеми полягає у тому, що знайти приклади стійкого не інфляційного розвитку в новітній історії дуже складно. Спроби ж повного

монетарного стримування інфляції, як правило, не є успішними.

Макроекономічні проблеми інфляції в економіці - надзвичайно складна проблема. Окремі її аспекти проаналізовані відомими українськими економістами: В.Ревенком [1], С.Карабліним [2], Прем'єр-міністром України М.Азаровим [3] та іншими. Виходячи з того, що інфляція по різному впливає на основні макроекономічні пропорції і показники, потрібен постійний моніторинг цього процесу. Використовуючи теоретичні висновки економічної науки, необхідно постійно відстежувати вплив інфляції на основні макроекономічні тенденції в економіці України і робити практичні висновки. Цьому і присвячена дана стаття.

Аналіз впливу інфляції на складні макроекономічні пропорції передбачає широке застосування методу наукової абстракції, функціонального аналізу. Особлива увага звернута на закон логіки, який стверджує, що правильність конкретного узагальнення для індивіда або частини не обов'язково означає також правильність його і для груп або цілого. Це особливо важливо тому, що прояв загальних закономірностей здійснюється в різних країнах не однаково. Обов'язково необхідно враховувати специфічні макроекономічні особливості тієї чи іншої країни.

Для досягнення мети стаття побудована наступним чином: у першому розділі зроблено макроекономічний аналіз найбільш суттєвих проблем інфляції в умовах ринкової економіки (суть і механізми інфляції, її причини і наслідки, сучасна антиінфляційна політика); у другому - висвітлюються макроекономічні проблеми інфляції в економіці сучасної України; у висновках - узагальнюються результати досліджень і даються рекомендації.

Шинкар Віктор Андрійович, к.е.н., доцент, завідувач кафедри європейської інтеграції і зовнішньої політики ДВНЗ «Ужгородський національний університет», роб. тел. 64-32-57.

Ковач Тетяна Юрївна, аспірант кафедри економічної теорії ДВНЗ «Ужгородський національний університет», роб. тел. 3-42-92, e-mail – Kovacht@mail.ru

1 МАКРОЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ ІНФЛЯЦІЇ

По своєму походженню інфляція - явище пов'язане з рухом грошей. Термін інфляція (від лат. *inflatio* - роздування) вперше став вживатись у Північній Америці в період громадянської війни 1861-1865 рр. і позначив процес розбухання паперово-грошового обігу. Широке поширення в економічній літературі поняття інфляція отримало у ХХ ст. після Першої світової війни.

Найбільш загальне, традиційне визначення інфляції - переповнення каналів обігу грошовою масою зверх потреб товарообороту, що викликає знецінення грошової одиниці і відповідно зростання товарних цін. Однак таке визначення інфляції, на думку ряду економістів, не можна вважати повним. Інфляцію не можна зводити лише до чисто грошового феномену. Це складне соціально-економічне явище, яке породжене диспропорціями відтворення в різних сферах ринкового господарства.

В економічній теорії є досить аргументована думка про те, що сучасна ринкова економіка інфляційна по самій своїй "конструкції". Для того, щоб економіка мала не інфляційний характер, потрібне дотримання ряду умов:

1. Постійна рівновага державного бюджету.
2. Центральний банк повинен відмовитися від проведення короткострокового макроекономічного регулювання, яке стимулює інфляцію (наприклад, обслуговування державного боргу).
3. Існує державна монополія (центральний емісійний банк) на випуск грошей. А там де існує монополія, можливі помилки суб'єктивного характеру (раптовий випуск грошової маси). Зробити грошовий ринок конкурентним неможливо.
4. Для того, щоб зберегти економіку від інфляції, держава повинна утримуватись від активного втручання у розподіл доходів. Найбільш аргументовано ця ідея висвітлена у теорії монетаристів.

5. Психологія населення повинна бути позбавлена будь-яких ознак інфляційних очікувань.

Практичне дотримання цих умов у будь-якій країні неможливе. Тому інфляція внутрішньо вбудована у механізм сучасної ринкової економіки. Не кожне підвищення цін є показником інфляції. Ціни можуть підвищуватись внаслідок покращення якості продукції, погіршення умов добування паливно-сировинних ресурсів, змін суспільних потреб. Так, зростання цін, пов'язане із циклічними коливаннями кон'юнктури, не можна вважати інфляційним. Стихійні лиха не можуть вважатися причиною інфляційного зростання цін. Все це буде, як правило, не інфляційне, а у певній мірі логічне, виправдане зростання цін на окремі товари. З другого боку, якщо здійснюється систематичне зростання цін на серійну продукцію, без покращення її якості, то тут має місце чітко виражена інфляція.

Інфляція являє собою надзвичайно складний, суперечливий, недостатньо вивчений процес. Більшість економістів під інфляцією розуміють

загальне підвищення рівня цін в економіці. Механізми інфляції пов'язані, перш за все, із сукупним попитом і сукупною пропозицією. Проникаючи в економіку, інфляційна грошова маса осідає на боці попиту. Якщо це відбувається регулярно, виникає стійкий розрив між сукупним попитом і сукупною пропозицією, інфляційна нерівновага ринків.

Інфляція пов'язана з цілим спектром диспропорцій в економіці. У структурі цих диспропорцій і містяться основні причини інфляції.

По-перше, інфляція зароджується на грошовому ринку і саме у деформаціях грошового обігу слід, перш за все шукати її корені. Зокрема, вона відбувається тоді, коли центральний банк проводить неправильну грошову політику, нагнітаючи в обіг надлишкову, тобто не забезпечену товарами масу грошей. Центральний банк нарощує обсяги грошової маси для пом'якшення економічного спаду або для зупинки прогресуючого пониження курсу акцій на фондовій біржі. Специфікою для України є великі обсяги валюти, які пропонують підприємства-експортери на міжбанківській валютній біржі. Значну частину іноземної валюти викуповує НБУ, збільшуючи тим самим пропозицію грошей.

По-друге, інфляційні процеси неминучі у тому випадку, коли витрати держави перевищують її доходи. Це виражається у дефіциті держбюджету. Якщо цей дефіцит фінансується за рахунок позик в центральному банку країни, це призводить до зростання маси грошей в обігу. Тут мають місце порушення в класичному рівнянні І.Фішера $MU=PY$.

По-третє, інфляція виникає там, де йдуть процеси мілітаризації економіки:

а) воєнний сектор створює постійну напругу у витратній частині державного бюджету;

б) воєнна економіка поглинає матеріальні, інтелектуальні ресурси, які можна використати для виробництва товарів мирного призначення;

в) зайняті у воєнному виробництві збільшують сукупний попит, не сприяючи нарощуванню пропозиції. У цілому можна сказати, що утримання 250 тис. армії України (початок 2010 року) створює серйозні інфляційні проблеми в економіці.

По-четверте, інфляція швидко прогресує при високій ступені монополізації ринків. Монополії не починають інфляції, але вони її активно продовжують і посилюють. Щоб зберегти домінуюче положення на ринку, вони стараються не тільки встановити й утримати високі ціни, але й скоротити розміри виробництва і пропозиції. Така ситуація є характерною для значної частини економіки сьогоденної України.

По-п'яте, основні причини інфляції концентруються всередині національної економіки. Але є і такі, що знаходяться за її межами. Мова йде про перенесення інфляції по каналам світової торгівлі. Наприклад, швидке зростання світових цін на нафту та природний газ надає імпульс механізму інфляції витрат. Для України ця проблема, по відомим причинам, є актуальною. Немалу інфляційну загрозу несуть із собою потоки короткострокових

спекулятивних капіталів, які переміщуються через кордони у пошуках найбільш високої ставки відсотка.

Інтерпретація наслідків інфляції в економічній науці є далеко не однозначною. Якщо механізм негативного впливу інфляції на реальні доходи дискусій не викликає, то загальноприйнятого пояснення, чому при підвищенні цін виробництво зростає, так і не запропоновано. При інфляційному зростанні цін скорочуються реальні особисті збереження, відбувається соціальне розшарування населення, поглиблення майнової нерівності. Інфляція також перерозподіляє доходи між дебіторами і кредиторами. Зокрема, непередбачувана інфляція приносить вигоду дебіторам за рахунок кредиторів. При інфляції страждає система оподаткування. Ні одній країні світу не вдалося повністю коректувати доходи по мірі наростання інфляції. При аналізі впливу інфляції на сукупну пропозицію економічна теорія оперує кількома моделями. І жодну з них як універсальну не розглядає.

Джеймс Тобін вважає, що певний відсоток інфляції економічно доцільний, оскільки дозволяє долати ринкові деформації за умов "номінальної жорсткості" цін (феномен "храповика", що відображає довгострокову тенденцію їхнього зростання і несприйнятливості до зниження). М.Фрідман же відмічав: якщо учасники ринку точно прогнозують інфляцію, то всі бізнес-контракти відбивають один і той самий її рівень, через що відносні ціни залишаються незмінними, немов інфляції не було ззагалі. Це дало змогу стверджувати, що стійка інфляція не впливає позитивно на виробничу активність

Сьогодні інтерпретація Дж.Тобіна відома як інфляційний "ефект мастила". Трактуювання ж М.Фрідмана умовно отримало назву "ефекту піску". В економічній теорії явно домінують погляди М.Фрідмана. Причиною цього є болісна стагфляція 70-х і не менш складне її подолання в 80-х роках ХХ століття. Попри формальну прихильність до ідеї "цінової стабільності", у жодній індустріальній економіці нульову інфляцію не розглядають як ціновий орієнтир. Останній, як правило, встановлюється на рівні 2-3%. Така практика служить визнанням не лише "ефекту мастила", а й просто раціональної поведінки. Якщо абстрагуватися від зовнішніх чинників, то ефективність нульової інфляції виявляється не більш як гіпотетичним припущенням. Оскільки допускає спроможність виробництва миттєво нівелювати будь-які цінові сплески. Нульова інфляція природна та ефективна лише за умов досконалого ринку, спроможного блискавично перерозподіляти виробничі ресурси в економіці, усуваючи будь-які товарні дефіцити та підвищення цін, що супроводжують їх. Така модель ринку не є реалістичною. На практиці й швидкість, і якість реакції виробників далеко не досконалі. Сукупна пропозиція не може бути миттєво збільшена тому, що неможливо миттєво побудувати завод, виростити додатковий врожай зерна й переробити його, акумулювати необхідні для цього фінансові, матеріальні та трудові ресурси.

При цьому, що глибші деформації ринкових механізмів, то більші цінові стимули, необхідні для розширення виробництва. Наприклад, що вужча база фондового ринку й банківських кредитів, то повільніша реакція виробників, триваліший час утримується ненасичений попит і значніше підвищення цін; що вищі бар'єри входження на монополізовані ринки, то більші цінові премії потрібні "зовнішнім" інвесторам для їхнього подолання. Тому розширення виробництва на неконкурентних ринках супроводжується зростанням цін на продукцію, що випускається. В усіх зазначених випадках зростання цін виступає як "мастило", що компенсує недосконалість ринкових механізмів. При цьому, що глибша їхня деформація, то більше "мастильного матеріалу" потрібно для збільшення обсягів виробництва. За умов же його "дефіциту" виробництво може взагалі не реагувати на недостатньо високе зростання цін. І навпаки, розвиток конкурентного середовища сприяє зниженню інфляції. Оскільки процес удосконалення ринкових відносин нескінченний, потреба в інфляційному "мастилі" навряд чи колись зникне.

Безумовно, функціональні параметри інфляції і економічного зростання не універсальні. У кожному конкретному випадку співвідношення і результуючий баланс інфляційних витрат і ефектів є унікальними настільки, наскільки специфічними є ринкові деформації різноманітних економік і національні методи їхнього подолання. На деяких проблемах інфляції в економіці України зупинимось більш детально.

2 МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ ІНФЛЯЦІЇ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

Макроекономічні події поточного року характеризуються значними структурними зрушеннями як у розподілі доходів між населенням, державою і підприємствами, так і в розподілі прибутків між різними видами діяльності. На структурні зміни в економіці значний вплив справляє зростання інфляційних процесів. За повідомленням Державного комітету статистики України, індекс споживчих цін (індекс інфляції) за 2010 рік становив 109,1% [4]. За період із січня 1998 року по січень 2011 року індекс споживчих цін переступив п'ятикратну величину і становив 500,9 % [5]. Тобто купівельна спроможність гривні відносно грошових витрат населення, зменшилася вп'ятеро.

Основною причиною зростання інфляції є розбалансованість і монополізація основних товарних ринків та відсутність на них прогнозованих цін, що унеможливорює планування власної діяльності та оновлення обладнання підприємств і підштовхує спіральне розкручення інфляції як на ринку промислової продукції, так і на споживчому ринку.

На інфляційні процеси в Україні суттєво вплинули кризові явища кінця 2008-го і 2009-го років. Ці явища в українській економіці набули такого системного характеру, що для їхнього подолання потрібні скоординовані, комплексні, а не точкові рішення. Оскільки грошова маса в економіці

рухається швидше товарної, то необхідно приділити увагу фінансовому сектору економіки. Причому всім його складовим, бо ситуація як у сфері державних фінансів, так і банківській системі та на фондовому ринку характеризується серйозними диспропорціями.

Сьогодні важливо визначитись, яким чином бюджетна і грошово-кредитна сфери будуть взаємодіяти на протязі найближчих років і як це буде впливати на інфляційні процеси. І тут слід звернути увагу на кілька принципових моментів. Перше, це проблема боргів, які потрібно обслуговувати. В якій частині ці борги будуть повернуті, яка частина буде реструктурована і яка залучена на нове фінансування.

Друге, не можна випускати з уваги потоки міжнародних фінансів, які вже почали рухатися з розвинутих країн світу в інші регіони. Починає зростати дохідність на ринках цінних паперів, нерухомоті тощо, а це означає, що роль спекулятивного капіталу стає більш активною і важливою. Багато ознак фінансової піраміди уже проявляються, наприклад, у Китаї. В Україні найбільш уразливою сферою для спекуляцій є ринок нерухомоті.

Третє, це боргові проблеми інших країн, у тому числі європейських. Найвідоміший випадок – Греція, але не виключено, що боргові проблеми можуть досить швидко загостритися у інших країнах, наприклад, Португалії, Іспанії, Італії. Тобто боргова проблема стоїть досить гостро в цілому ряді європейських країн, і без кардинального перегляду принципів фіскальної політики вона охоплюватиме дедалі більше держав. Чимало міжнародних експертів сходяться на думці, що серед найімовірніших варіантів розв'язання боргової проблеми – емісійно-інфляційний.

Стосовно України це означає, що необхідно враховувати ту частину інфляції, окрім згенерованої внутрішніми чинниками, яка буде в нашу країну імпортована. Як вона проявиться і які наслідки матиме передусім для української грошово-кредитної, фінансової та економічної сфер. Якщо не буде адекватної відповіді на всі ці виклики, то дуже швидко отримаємо чергову непродуктивну міжнародну фінансову експансію, яка поглибить проблеми нашої економіки. Сьогодні в Україні відсутній глибоко продуманий механізм впливу на інфляційні процеси. Спроба побудувати власну грошово-кредитну, фіскальну, валютну, економічну політику без урахування міжнародних чинників – не раціональна. Як приплив, так і відплив капіталу потребує продуманих і зважених підходів регулювання, і навіть такі країни, як США, котрі в минулі роки сповідували в цій сфері максимально ліберальну політику, сьогодні переглядають ключові принципи своєї політики.

Потрібно звернути увагу на те, що деякі країни, наприклад, Польща, навіть в умовах загальноєвропейської і загальносвітової кризи уникнули спаду економіки, забезпечивши в країні економічне зростання. Відбулось це завдяки тому, що компенсатором виступив внутрішній ринок. І в цьому контексті в Україні сьогодні нема продуманих і

зважених рішень. Якщо і надалі буде стимулюватись тільки внутрішній споживчий попит населення на шкоду попиту інвестиційному високого рівня інфляції не уникнути. Потрібно припинити руйнівну політику соціального популізму. В Україні великий дефіцит Пенсійного фонду, компенсувати який – непосильне завдання для слабого бюджету. Необхідно вдаватися до непопулярних рішень, але до збільшення пенсійного віку деяким категоріям населення та обмеження максимального розміру пенсій. Сьогодні здійснюється дотування з бюджету вартості газу для населення. Держава в кризу не може собі цього дозволити, та й не повинна дозволити. Необхідно встановити реальну ринкову вартість газу для всіх, у тому числі й для населення, і перейти від тотального дотування до адресної підтримки найбідніших. Адже в Україні багато років діє парадоксальний механізм, який забезпечує газ і електроенергію і пенсіонеру і мільйонеру за однаковою дотаційною ціною.

На загальний рівень інфляції у 2010 році найбільше вплинуло сезонне зростання цін на окремі групи продовольчих товарів, а найменше – незначне підвищення тарифів на послуги. Серед чинників, що стримували розвиток інфляційних процесів, слід передусім виокремити: отримання високого врожаю зернових (53,3 млн. т у 2008 році, 45 млн. т. у 2009 році і біля 40 млн. т у 2010 році, прогноз на 2011 рік – близько 45 млн. т.) і зростання внутрішньої пропозиції агропродукції [6]. Окрім того зростання цін стримували і повернення вкладів громадян у банківську систему (відволікало ліквідність зі споживчого ринку). Крім того, позитивно на інфляційні процеси вплинули відносна стабільність гривні, а також перевищення доходів над витратами зведеного бюджету. Одним із факторів стабілізації гривні в кінці 2010 р. і початку 2011 року слід вважати високий попит населення України на іноземну валюту. За останні чотири місяці населення купило понад 7 млрд. дол. [7]. Як відомо, долар, в основному, виконує функцію засобу нагромадження, а гривня – засобу обігу грошей. Більшість спеціалістів прогнозують, що курс гривні утримуватиметься на рівні, який склався на початку 2011 року.

Потрібно звернути увагу і на те, що Україна все більш глибоко інтегрується у світові економічні процеси. Якщо більшість країн «гратимуть» за інфляційними правилами, а наша країна сповідуватиме жорсткий антиінфляційний підхід, то така політики приречена на невдачу. Тому важливо відстежувати і враховувати світові тенденції з тим, щоб гармонізувати з ними наші внутрішні процеси.

Утримувати інфляцію під контролем, безумовно, необхідно. Та сьогодні ефективність вирішення зазначеного завдання залежить не стільки від обмежувальної політики Національного банку України, скільки від усунення ринкових деформацій, що перебувають, здебільшого, у зоні відповідальності уряду. Посилення податкового тягаря на внутрішніх виробників, хох би як переконливо воно мотивувалося, після затвердження бюджету стало фактом. Ця обставина аж ніяк не сприяє прискоренню зростання й детінізації економіки – двом джерелам за

рахунок яких можна збільшити наповнення дохідної частини бюджету. Виробники традиційно перекладають збільшення фіскального навантаження на плечі споживачів, тобто підвищують ціни.

ВИСНОВКИ

Інфляція належить до числа основних макроекономічних проблем, які вивчаються в економічній науці. Діапазон впливу інфляції на економіку надзвичайно великий. Причини, механізм дії, наслідки інфляційних процесів не є аксіомою в економічній теорії. Тому дана проблема, в умовах ринкових відносин, є надзвичайно актуальною при вирішенні багатьох макроекономічних питань.

Україна все ще відновлює втрачене. Після чого доведеться надолужувати згаяне. У 2009 році в економічній сфері не вдалося продемонструвати послідовність і раціоналізм, скоріше було здійснено ряд безсистемних трансформацій, які негативно вплинули на економіку. Сьогодні необхідно покладатися на високі темпи та якість економічного зростання. Вирішення зазначеного завдання лежить у сфері інституційних реформ: демонополізації підприємництва, прозорого і конкурентного доступу до ресурсів, забезпечення рівності прав власників тощо. Будуть вони успішними - поступово знижуватиметься і інфляція. Спроби ж її монетарного стримування (наприклад, через ревальвацію гривні) неминуче пов'язані з втратою економічної динаміки.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ревенко А. Інфляція: річні результати і дозволена інформація // Дзеркало тижня. - 2010. - №1. - С.7.
2. Кораблін С. Валютний курс гривні: деякі ефекти та обмеження // Економіка України. - 2010. - №4. - С.76.
3. Азаров Н. «Урежем все, по самое...» // Бізнес. - 2010. - №9. - С.21.
4. З офіційних джерел. Цитата дня // Урядовий кур'єр. - 2011. - №3. - С.1.
5. Ревенко А. Цінові хіти 2011-го – гречка і нові тарифи ЖКГ // Дзеркало тижня. - 2011. - № 5. - С.1,7.
6. З офіційних джерел. Прогноз // Урядовий кур'єр. - 2011. - №5. - С.1.
7. Олійник С. Краще валюта в кишені // Експрес. - 2011. - №11. - С.1.